

# **Змест**

**3**

---

Уступ

**4**

---

Раздзел I

Асаблінасці беларускай мовы ў параўнанні з рускай і ўкраінскай

**14**

---

Раздзел II

Дыялектная аснова беларускай мовы

**24**

---

Раздзел III

Асаблінасці гаворак Беларусі

**34**

---

Заклучэнне

## Уступ

*Кожны народ  
мае хаця б адзін геніяльны твор,  
і гэты твор – мова.*  
Алесь Разанаў

Пачатак беларускай мовы як адной з усходнеславянскіх можна смела адносіць да 2-й паловы I тысячагоддзя нашай эры, бо менавіта ў гэты час на тэрыторыі сучаснай Беларусі пачынаюць фарміравацца племянныя аб'яднанні ўсходніх славян. Безумоўна, гэта была яшчэ далёка не тая мова, якую цяпер вывучаюць у школах і на якой выдаюцца кнігі. Але якраз тады стала закладвацца аснова беларускіх гаворак з іх адметнымі рысамі, што пазней праявіліся як у старабеларускай (з XIV па XVIII стагоддзе), так і ў новай беларускай літаратурнай мове (з XVIII стагоддзя і да нашага часу). З пэўнымі зменамі мясцовыя моўныя асаблівасці захаваліся да сёння, выступаючы сведчаннем унікальнасці беларускай мовы, натуральнасці яе ўзнікнення і развіцця.

## Асаблівасці беларускай мовы ў параўнанні з рускай і ўкраінскай

Што найперш адрознівае сучасную беларускую літаратурную мову ад іншых усходнеславянскіх – рускай і ўкраінскай – у іх літаратурным варыянце? Акрамя такой відавочнай рэчы, як наяўнасць у беларускім алфавіце ўнікальнай літары ў, ёсць нямала іншых адметнасцяў. Гэта, напрыклад, заўсёды цвёрды гук «р» (*арэх, рака, сёрыя*), у той час як у рускай і ўкраінскай мовах ён бывае як цвёрдым, так і мяккім. З выняткам невялікіх абласцей на паўночным усходзе і паўднёвым захадзе Беларусі, гэты гук заўсёды цвёрды і ў гаворках на тэрыторыі краіны.

Пісьмовыя помнікі фіксуюць зацвярдзенне «р» ужо з канца XIV стагоддзя, хоць развілася гэтая з’ява ў мове тагачасных насельнікаў краю, натуральна, раней. Іншымі словамі, адлюстраванне ў старажытных крыніцах тых або іншых моўных асаблівасцяў сведчыць не пра нядаўняе іх з’яўленне, а пра адносна працяглае існаванне і звыклы характар. Тое ж, дарэчы, тычыцца і першых летапісных згадак пра беларускія гарады: вядомыя сёння даты нельга лічыць гадамі заснавання населеных пунктаў, бо на той момант гэта былі ўжо паўнаватасныя і адносна буйныя паселішчы.

### Цікавы факт

Мясцовы варыянт лацінскага алфавіта, які ў XIX і на пачатку XX стагоддзя шырока выкарыстоўваўся для запісу і выдання тэкстаў на беларускай мове, паступова таксама займеў асобную літару для пазначэння «у» нескладовага – **ў**. У выніку гэты сімвал стаў адной з адметных рыс беларускай лацінкі, якая адыграла вялікую ролю ў станаўленні і развіцці новай беларускай літаратурнай мовы.



Цвёрды / мяккі «р»  
ДАБМ, карта № 42

# Гомель

---

Палац  
Румянцавых і Паскевічаў.  
XVIII–XIX стст.



Адметнымі рысамі беларускай мовы з’яўляюцца таксама дзеканне і цеканне – вымаўленне мяккіх «дзь» і «ць» (*ідзі́, ці́ха, дзень, цень*) на месцы «дъ» і «тъ» у рускай і ўкраінскай мовах. Абедзве гэтыя асаблівасці развіліся вельмі даўно і сёння прысутнічаюць амаль ва ўсіх гаворках Беларусі. Вядомыя радкі «І ўсё мілагучна для слыху майго: і звонкае “дзе”, і густое “чаго”» з верша Пімена Панчанкі «Пад’язджаючы да Мінска» – гэта якраз пра дзеканне, а яшчэ пра заўсёды цвёрды ў беларускай мове гук «ч», які ў рускай толькі мяккі, а ва ўкраінскай хоць і пераважна цвёрды, але зрэдку бывае паўмяккім.

**Цікавы  
факт**

Татары, якія пачалі сяліцца на тэрыторыі сучаснай Беларусі з XIV стагоддзя, таксама адчулі своеасаблівасць мясцовых «дзь» і «ць». Таму, карыстаючыся ў XVII–XXI стагоддзях для запісу беларуска- і польскамоўных тэкстаў арабскімі літарамі, яны нават увялі для гэтых гукаў адмысловыя сімвалы  $\text{ڙ}$  і  $\text{ښ}$  (праўда, так часам пазначаліся і цвёрдыя «дз» і «ц»). У мовах, якія выкарыстоўваюць арабскі алфавіт, такіх літар няма, то-бок гэта ўнікальныя рысы так званай беларускай арабіцы.



Дзеканне, цеканне  
ДАБМ, карта № 56



Верш П. Панчанкі  
«Пад’язджаючы да Мінска»

# Мінск

---

Гарадская ратуша.  
XVII–XVIII стст.

